

УДК 322:355.02](100)(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.24.8>

Віталій ТУРЕНКО, д-р філос. наук, ст. дослідник
ORCID ID: 0000-0003-0572-9119
e-mail: vitali_turenko@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олександр КОСТЮК, канд. філос. наук, доц., докторант
ORCID ID: 0000-0003-1907-6307
e-mail: sasha0079@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ РЕЛІГІЇ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Наголошено, що актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення міжнародного досвіду післявоєнного розв'язання проблем у сфері релігії, що є важливим для сучасної України в умовах війни з Росією. Релігійна сфера часто стає джерелом стабілізації або ж фактором конфлікту, тому інтеграція міжнародних підходів може сприяти забезпеченню релігійної безпеки, відновленню суспільного миру та консолідації. Акцентовано важливість вивчення ролі релігійного фактора у відбудові соціальних структур, запобіганні радикалізації та інтеграції переселенців у суспільство.

Методи. Застосовано компаративний, логічний і герменевтичний методи. Компаративний метод дозволив порівняти досвід Німеччини, Боснії і Герцеговини та інших країн, що відновлювалися після масштабних конфліктів. Логічний метод сприяв структурному аналізу викликів релігійної безпеки в Україні, а герменевтичний забезпечив глибоке розуміння взаємозв'язку між релігійними аспектами та соціальною реальністю.

Результати. Вивчення міжнародного досвіду показало, що ключовими елементами успішного післявоєнного врегулювання є створення правових механізмів для гарантування релігійної свободи, формування інституцій для діалогу між релігійними громадами, протидія радикалізації та забезпечення прозорості діяльності релігійних організацій. Розкрито, що досвід Німеччини після Другої світової війни продемонстрував важливість демократичної моделі релігійного управління, тоді як практика Боснії і Герцеговини підкреслила значення міжнародної співпраці для регулювання етнорелігійних конфліктів.

Висновки. Доведено, що інтеграція міжнародного досвіду має враховувати специфіку війни в Україні та роль релігії як елементу національної безпеки. Запропоновано заходи, спрямовані на забезпечення стійкого суспільного миру, який базується на взаємній довірі, співпраці та прагненні до відновлення країни.

Ключові слова: післявоєнна стабілізація, релігійна безпека, міжнародний досвід, діалог релігійних громад, релігійна віра, гібридна війна.

Вступ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що післявоєнний досвід розв'язання проблем безпеки у сфері релігії є однією з ключових тем сучасного суспільно-політичного дискурсу. У період після великих конфліктів саме релігійний фактор нерідко стає як джерелом стабілізації, так і потенційною загрозою для соціального миру. Сучасний світ стоїть перед викликом інтеграції різних релігійних спільнот, забезпечення свободи віросповідання та запобігання маніпуляціям релігією у політичних цілях. У контексті повномасштабної війни Росії проти України релігійна сфера стала одним із полів боротьби за національну ідентичність, культурне відновлення та соціальну згуртованість. Досвід інших країн, які пережили руйнівні війни, може бути корисним для розроблення стратегії післявоєнної стабілізації та уникнення конфліктів на релігійному ґрунті.

Важливість теми також обумовлена глобальними викликами, які супроводжують сучасні війни, зокрема питаннями відновлення довіри між громадами, протидії радикалізації та формування нових моделей релігійного управління. В Україні релігійна безпека стала не лише елементом національної безпеки, але й інструментом для зміцнення міжнародної підтримки, зокрема через участь різних релігійних організацій у гуманітарних та дипломатичних ініціативах. Таким чином, аналіз міжнародного досвіду післявоєнного розв'язання проблем безпеки у сфері релігії є надзвичайно актуальним як для практичного впровадження таких моделей в Україні, так і для формування глобальних підходів до вирішення релігійних конфліктів.

Відповідно, **метою статті** є розкриття міжнародного досвіду розв'язання проблем безпеки у сфері релігії у післявоєнний період та аналіз можливості його адапта-

ції до сучасних українських реалій, зумовлених наявними і потенційними наслідками повномасштабної війни Росії проти України.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- вивчити історичний досвід країн, які успішно реалізували стратегії післявоєнного врегулювання у релігійній сфері;
- розкрити сучасні виклики релігійної безпеки в Україні в контексті післявоєнної реконструкції та формування суспільного миру;
- розробити рекомендації для інтеграції міжнародного досвіду в українську модель забезпечення безпеки у сфері релігії.

Методи

У процесі дослідження використано комплексний методологічний підхід, що поєднує кілька методів для забезпечення всебічного аналізу проблематики. Компаративний метод дозволив порівняти міжнародний досвід післявоєнного врегулювання у сфері релігії, зокрема приклади Німеччини, Боснії і Герцеговини, а також інших країн, які успішно подолали наслідки масштабних конфліктів. Логічний метод сприяв структурному аналізу сучасних викликів релігійної безпеки в Україні, що виникли через війну з Росією, зокрема питань інтеграції переселенців, протидії радикалізації та відновлення довіри між релігійними громадами. Герменевтичний метод забезпечив глибоке розуміння взаємозв'язку між релігійними аспектами та соціальною реальністю, акцентуючи увагу на ролі релігії у формуванні суспільного миру та національної стійкості. Використання історико-генетичного підходу дозволило простежити розвиток механізмів релігійного управління у різних країнах у післявоєнний період, що сприяло виявленню ключових

© Туренко Віталій, Костюк Олександр, 2024

факторів успіху. Особливу увагу приділено аналізу правових механізмів, які гарантують свободу віросповідання, а також інституційному забезпеченню міжконфесійного діалогу та прозорості діяльності релігійних організацій. У дослідженні враховано міжнародний досвід регулювання релігійної сфери, а також специфіку українського контексту, пов'язаного з гібридною війною, де релігія часто використовується як інструмент політичного впливу та маніпуляцій. Комплексний підхід дозволив запропонувати рекомендації щодо адаптації міжнародного досвіду до українських реалій та розроблення стратегії післявоєнної стабілізації у сфері релігії.

Результати

Вивчення історичного досвіду країн, які успішно реалізували стратегії післявоєнного врегулювання у релігійній сфері. Історичний досвід країн, що стикалися з масштабними конфліктами, наочно демонструє, що релігійна сфера відіграє ключову роль у процесі післявоєнного відновлення, а саме релігія здатна виступати як засобом примирення, так і фактором подальшої ескалації напруженості. Зокрема, післявоєнні сценарії врегулювання проблем релігійної безпеки передбачають поєднання кількох основних компонентів: правового регулювання, суспільного діалогу, залучення міжнародної спільноти та впровадження інституційних реформ, спрямованих на відновлення довіри між релігійними громадами.

Досвід Німеччини після Другої світової війни є показовим у контексті побудови демократичної моделі управління релігійною сферою. Зокрема, "топос діалогу між християнами та марксистами відіграв ключову роль у створенні та підтримці владних відносин у релігійній політиці Східної Німеччини. Три кейси ілюструють топос діалогу як стратегії боротьби: 1. кампанія проти "ревізійонізму" та "політизованої релігії"; 2. стратегія "диференціації" церковної політики; 3. критика явищ, які зазвичай асоціюються з християнсько-марксистським діалогом за межами Східної Німеччини в середині 1960-х років. Ці приклади соціалістичної релігійної політики, хоч і мали власну динаміку, були тісно пов'язані через конкретних акторів і аргументаційні стратегії" (Tóth, 2020, с. 171).

Як бачимо, після падіння нацистського режиму, який використовував релігію для легітимізації своєї ідеології, нова влада активно сприяла формуванню партнерських відносин між державою та релігійними організаціями. Якщо говорити в конфесійному плані, то слушно зауважує О. Шепетяк: "Після Другої Світової війни ситуація з політично-соціальною орієнтацією католиків кардинально змінюється. Серед католиків нацистські настрої відмерли повністю, а комунізм і соціалізм відчували величезне неприйняття Церквою. Зокрема, Католицька Церква у країнах німецької мови повністю відмежувалася від політики, проте ще більше заангажувалася у соціальну роботу" (Шепетяк, 2014, с. 278).

Тому цілком логічно що було прийнято низку законодавчих актів, які забезпечували релігійну свободу, а також створено механізми діалогу між різними конфесіями для запобігання майбутнім конфліктам. Важливу роль у цьому процесі відігравала міжнародна спільнота, яка через програми післявоєнної реконструкції сприяла інтеграції принципів релігійної толерантності в національну політику.

Досвід Боснії і Герцеговини після закінчення громадянської війни в 1995 році також вартий уваги. Ця країна стикалася з глибокими етнорелігійними розбіжностями, які значною мірою підживлювали конфлікт. Одним із ключових кроків у процесі післявоєнного врегулюван-

ня стало підписання Дейтонських угод, які передбачали створення правових механізмів для захисту прав релігійних меншин. Утім, слід зауважити, що "в основному за допомогою політики вибіркової пам'яті та різних форм співпраці з політичними лідерами з їхніх етнічних груп, релігії відігравали важливу роль у накопиченні та виробництві символічного капіталу, який слугував подальшому поділу, закріпленому в Дейтонській мирній угоді. Водночас різні ініціативи були зосереджені на мирному потенціалі монотеїстичних релігій та співпраці з громадянським суспільством. Такі ініціативи, однак, недостатньо помітні і лише частково інституціоналізовані, на відміну від поділів, міцно встановлених у конституційних умовах та постійно цитованих політиками, які широко використовують ідентифікаційні та міфологічні матриці та зловживають релігійними символами" (Popov Motčinović, 2024, с. 48-49).

Тому потреба була в залученні міжнародних організацій, зокрема ООН і ОБСЄ, які сприяли налагодженню діалогу між релігійними лідерами та громадами. Такі ініціативи допомогли зменшити напруженість та створили підґрунтя для більш гармонійного співіснування у постконфліктному суспільстві.

Вивчення цих прикладів свідчить, що успішне розв'язання проблем релігійної безпеки після війни залежить від комплексного підходу. Ключовими елементами цього процесу є: створення правових основ для забезпечення релігійної свободи, активне залучення міжнародної спільноти до врегулювання конфліктів, інституційна підтримка релігійного діалогу, а також визнання і врахування специфіки кожного конфлікту. Такий досвід є надзвичайно важливим для України, яка після завершення війни з Росією також постане перед необхідністю налагодження стосунків між релігійними громадами, враховуючи їхній внесок у гуманітарну та суспільну стабільність.

Аналіз сучасних викликів релігійної безпеки в Україні в контексті післявоєнної реконструкції та формування суспільного миру. Війна Росії проти України суттєво змінила конфігурацію релігійної сфери в країні, висвітливши її складність, уразливість та потенціал для сприяння суспільній стабільності. Одним із найгостріших викликів, що постали перед Україною, є необхідність забезпечення релігійної безпеки в умовах гібридної війни, яка передбачає використання релігійного чинника як інструменту впливу, маніпуляції та політичного тиску. Російська Федерація активно експлуатує релігійний наратив, зокрема через Російську православно-церкву, щоб виправдати агресію, дискредитувати українську владу та посіяти розкол у суспільстві. У таких умовах релігійна безпека набуває стратегічного значення для післявоєнної реконструкції та формування стійкого суспільного миру.

Одним з основних викликів у цій сфері є потреба налагодження відносин між різними релігійними громадами, які можуть мати відмінні погляди на роль релігії у війні та відновленні країни. В умовах, коли частина релігійних організацій опинилася під впливом агресора або займала нейтральну позицію під час війни, зростає ризик виникнення соціальної напруженості та втрати довіри до релігійних інституцій загалом. Зокрема, це стосується сприйняття Української православної церкви Московського патріархату, яку часто звинувачують у співпраці з агресором, що створює загрозу подальшого посилення внутрішніх конфліктів у релігійній сфері.

Додатковим викликом є питання інтеграції переселенців і постраждалих від війни в місцеві громади. Ці групи часто мають особливі духовні потреби, пов'язані

з пережитими травмами, втратами та необхідністю адаптації до нових умов життя. Релігійні організації вже зараз відіграють важливу роль у наданні психологічної підтримки, гуманітарної допомоги та сприянні соціальній згуртованості, проте їхній потенціал у цій сфері потребує системної підтримки з боку держави та суспільства.

Не менш важливим є питання запобігання радикалізації релігійних груп, яка може стати серйозною загрозою для стабільності після війни. У контексті тривалого військового конфлікту та економічної нестабільності певні радикальні ідеології можуть знайти відгук у частини населення, що потенційно загрожує підривом соціального миру. Для протидії таким явищам необхідно формувати діалогові платформи для обговорення релігійних питань, сприяти відкритій дискусії та запобігати маргіналізації окремих груп.

Також ключовим є завдання відновлення довіри між релігійними громадами і державою. Війна оголила низку проблем у відносинах між ними включно з недостатнім регулюванням, слабкою комунікацією та впливом зовнішніх факторів. Для подолання цих викликів держава повинна не лише забезпечити захист свободи віросповідання, але й створити ефективні інституції, які сприятимуть налагодженню співпраці між релігійними організаціями та державними структурами. Отже, слухним є зауваження М. Еліота про те, що регіональні та транснаціональні церковні організації, парацерковні служіння та окремі віруючі зазвичай менше зосереджувалися на звинуваченнях у російських військових злочинах (хоч якими виправданими вони були б), зосереджуючись натомість на практичній гуманітарній допомозі травмованому українському населенню (Elliott, 2024).

Аналізуючи сучасні виклики релігійної безпеки, необхідно також враховувати міжнародний контекст. Україна є частиною глобальної релігійної спільноти, а тому її зусилля у розв'язанні проблем релігійної безпеки після війни будуть оцінюватися через призму загальноприйнятих демократичних стандартів та міжнародних зобов'язань. Особливо це стосується питання дотримання прав релігійних меншин, які можуть зазнавати дискримінації в умовах післявоєнного перерозподілу ресурсів і впливів.

Відповідно, сучасні виклики релігійної безпеки в Україні вимагають комплексного підходу, який враховуватиме як внутрішні, так і зовнішні фактори. Успішне їх подолання є важливим не лише для відновлення релігійної сфери, але й для формування стійкого суспільного миру, що базується на взаємній довірі, співпраці та спільному прагненні до відновлення країни після війни.

Розроблення рекомендацій для інтеграції міжнародного досвіду в українську модель забезпечення безпеки у сфері релігії. Післявоєнна реконструкція України потребує системного підходу до розв'язання проблем релігійної безпеки, враховуючи як внутрішні виклики, так і досвід інших країн, що успішно подолали наслідки воєнних конфліктів. Інтеграція міжнародного досвіду в українську модель забезпечення релігійної безпеки повинна базуватися на врахуванні специфіки війни Росії проти України, зокрема використання релігії як інструменту гібридної агресії, глибоких соціокультурних ідентичностей та ролі релігійних організацій у формуванні національної стійкості.

Одним із ключових аспектів міжнародного досвіду є формування правового середовища, яке гарантує свободу віросповідання, адже, як слушно зауважують вітчизняні науковці О. Предко і Д. Предко, "незаперечним є те, що релігійна безпека є основою для ство-

рення умов для вільного вираження релігійної ідентичності, практик і переконань без погроз чи насильства. Істотні ознаки релігійної безпеки можуть включати різні аспекти, зокрема свободу віросповідання як гарантію права людини обирати та вільно виражати свої релігійні переконання без обмежень та дискримінації; захист від релігійної дискримінації, тобто запобігання будь-якій формі дискримінації за ознакою релігії; захист релігійних місць і будівель від будь-якої форми насильства чи вандалізму; діалог з релігійними організаціями як сприяння взаєморозумінню, толерантності та співпраці між різними релігійними громадами. Ці методичні вказівки можуть бути враховані під час розроблення політики, законодавства та програм, спрямованих на забезпечення релігійної безпеки в суспільстві" (Predko, & Predko, 2024, с. 71).

Утім, слід зауважити, що необхідно запобігати використанню релігії для маніпуляцій або підриву національної безпеки. Важливо врахувати досвід Німеччини, де після Другої світової війни було створено правові механізми для регулювання релігійної діяльності, що передбачали обов'язкову реєстрацію релігійних організацій, прозорість їхньої діяльності та регулярний контроль з боку держави. Для України це означає необхідність оновлення законодавства, зокрема у сфері реєстрації релігійних громад, фінансової прозорості їхньої діяльності, а також створення чітких правил для запобігання зовнішньому впливу, особливо з боку країн-агресорів.

Наступним важливим компонентом є інституційне забезпечення діалогу між релігійними громадами. Досвід Боснії і Герцеговини показує, що створення платформ для діалогу є ефективним інструментом примирення та зменшення напруженості. В Україні доцільно створити спеціальні інституції або розширити повноваження тих, що вже існують, таких як Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Ці інституції мають стати простором для обговорення ключових питань, пов'язаних із післявоєнною реконструкцією, взаємодією між релігійними громадами та формуванням спільних ініціатив, спрямованих на збереження суспільного миру.

Ще одним аспектом є активна участь релігійних організацій у процесі післявоєнного відновлення. Релігійні громади часто мають значний ресурс довіри, який можна використати для надання гуманітарної допомоги, підтримки постраждалих від війни та сприяння соціальній згуртованості. Досвід Ірландії після закінчення конфлікту в Північній Ірландії показує, що залучення релігійних лідерів до миротворчих ініціатив може суттєво зменшити рівень соціального напруження. В Україні це може включати організацію спільних програм між різними релігійними громадами, спрямованих на реабілітацію ветеранів, підтримку переселенців та освітні ініціативи, що сприяють подоланню упереджень і стереотипів.

Не менш важливим є забезпечення прозорості діяльності релігійних організацій та їх фінансування. Для цього необхідно впровадити механізми регулярного аудиту та звітності, що дозволить запобігти використанню релігійних структур для фінансування деструктивної діяльності або поширення радикальних ідей. Досвід Сполучених Штатів, де існує чітка система звітності для неприбуткових організацій, може бути корисним у цьому контексті. В Україні це може передбачати введення обов'язкових публічних звітів про джерела фінансування та витрати релігійних організацій, що сприятиме підвищенню довіри до них з боку суспільства.

Одним із важливих елементів є протидія радикалізації та екстремізму у релігійній сфері. Важливо запози-

чити досвід європейських країн, які активно працюють у цьому напрямі, зокрема Норвегії та Данії. Їхні програми із запобігання радикалізації, що включають освітні ініціативи, індивідуальну роботу з молоддю та підтримку соціально вразливих груп, можуть бути адаптовані до українського контексту. Для цього в Україні доцільно створити спеціальні програми, що спрямовані на виховання толерантності, міжкультурної взаємодії та критичного мислення у молоді.

Особливу увагу необхідно приділити інтеграції постраждалих від війни та переселенців у місцеві громади. Міжнародний досвід, зокрема Канади, показує, що релігійні організації можуть відігравати важливу роль у цьому процесі, створюючи платформи для спільної діяльності, гуманітарної допомоги та культурного обміну. В Україні це може реалізовуватися через ініціативи з надання психологічної допомоги, підтримки сімей, які втратили членів через війну, та створення центрів адаптації для переселенців, що працюють у тісній співпраці з релігійними громадами.

Окремим питанням є роль міжнародної спільноти у відновленні релігійної безпеки в Україні. Важливо забезпечити співпрацю з такими організаціями, як ООН, ОБСЄ, ЮНЕСКО, які мають значний досвід у розв'язанні релігійних конфліктів. Їхній досвід можна використати для створення рекомендацій та фінансування проєктів, спрямованих на підтримку релігійної толерантності, захист релігійних прав та відновлення культурної спадщини, зруйнованої під час війни.

З огляду на це, інтеграція міжнародного досвіду в розв'язання проблем релігійної безпеки в Україні є багаторівневим завданням, яке потребує чіткого стратегічного підходу. Адже, як слушно зауважує Б. Синчак, "у цьому контексті очевидно, що український законопроект № 8371 від 19.01.2023 р. "Про унеможливлення діяльності в Україні релігійних організацій, керівний центр яких знаходиться в державі, яка здійснює збройну агресію проти України" має на меті "зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій"¹. Безумовно, правове обґрунтування законопроекту та його відповідність Європейській конвенції з прав людини, Конституції України та іншим нормам національного та міжнародного права потребують належної експертної оцінки, тому сам законопроект розглядається вже більше року. Однак після російської анексії Криму та частини територій Донбасу у 2014 році та з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році руйнація міжнародного права як такого вже відбулася. Тому його необхідно переглянути та вдосконалити, розробивши механізми протидії зловживанням релігійною свободою. Отже, очевидно, що пропагандистська та агентурна діяльність будь-якої релігійної організації несумісна з її правовим статусом на території кожної держави" (Synchak, 2024, с. 33).

Тому інтеграція повинна базуватися на адаптації перевірених моделей до українських реалій, а також на широкому залученні релігійних громад, державних інституцій і міжнародних партнерів до спільної роботи над відновленням суспільного миру. Успішна реалізація цих рекомендацій сприятиме не лише стабілізації релігійної сфери, але й загальній соціальній консолідації, необхідній для післявоєнного відновлення України.

Дискусія і висновки

Проведене дослідження демонструє, що міжнародний досвід післявоєнного розв'язання проблем у сфері

релігії має значний потенціал для адаптації в українському контексті. Історичний аналіз моделей Німеччини, Боснії і Герцеговини, а також інших країн свідчить, що релігія може виступати як засобом консолідації суспільства, так і джерелом напруженості залежно від застосованих підходів.

Обговорюючи виклики релігійної безпеки в Україні, необхідно враховувати специфіку гібридної війни, у якій релігія використовується як інструмент впливу та дестабілізації. Особливої уваги потребує налагодження відносин між релігійними громадами, інтеграція переселенців, протидія радикалізації та створення правового середовища, що сприяє релігійній свободі. Важливим складником цього процесу є залучення міжнародних організацій та впровадження платформ для діалогу, які можуть посилити довіру та співпрацю між громадами.

Висновки дослідження підкреслюють необхідність системного підходу до інтеграції міжнародного досвіду. Розроблювання національної стратегії релігійної безпеки вимагає взаємодії між державними інституціями, релігійними громадами та міжнародними партнерами. Запропоновані у статті рекомендації можуть стати основою для формування післявоєнної моделі релігійного управління в Україні, яка сприятиме гуманітарній стабільності, суспільній злагоді та національній єдності.

Водночас дискусійними залишаються питання ефективності окремих компонентів міжнародного досвіду в умовах війни та післявоєнної реконструкції в Україні. Наприклад, впровадження прозорого контролю діяльності релігійних організацій може викликати занепокоєння щодо втручання у їхню автономію, що потребує детального опрацювання на законодавчому рівні. Подальші дослідження мають зосереджуватись на аналізі практичного впровадження запропонованих рішень, урахувавши динамічність сучасних викликів.

Таким чином, досвід, аналізований у статті, підтверджує важливість релігійного фактора у процесах післявоєнної стабілізації, а його інтеграція в українську модель сприятиме досягненню сталого миру та суспільного розвитку.

Внесок авторів: Віталій Туренко – концептуалізація, методологія; Олександр Костюк – емпірична база, висновки.

Список використаних джерел

- Шепетяк, О. М. (2014). *Німецькомовна католицька думка другої половини ХХ століття*. УАР Українська асоціація релігієзнавців.
- Elliott, M. R. (2024). Civilians under siege in war-torn Ukraine: Human rights NGO And faith-based responses. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(6), Article 4. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2545>
- Popov Momčinović, Z. (2024). Religion(s) and identity politics in Bosnia and Herzegovina. *Religija i tolerancija*, 22(41), 35–53.
- Predko, O., & Predko, D. (2024). Religious Security: Its Essence and Main Factors (Ukrainian Context). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(3), Article 5. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2516>
- Synchak, B. (2024). Ban of the Ukrainian Orthodox Church-Moscow Patriarchate in Ukraine: Limitation of religious freedom or the fight against Russian Influence. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(4), Article 4. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2509>
- Tóth, H. (2020). Dialogue as a strategy of struggle: Religious politics in East Germany, 1957–1968. *Contemporary European History*, 29(2), 171–186. <https://doi.org/10.1017/S0960777320000065>

References

- Elliott, M. R. (2024). Civilians under siege in war-torn Ukraine: Human rights NGO And faith-based responses. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(6), Article 4. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2545>
- Popov Momčinović, Z. (2024). Religion(s) and identity politics in Bosnia and Herzegovina. *Religija i tolerancija*, 22(41), 35–53.
- Predko, O., & Predko, D. (2024). Religious Security: Its Essence and Main Factors (Ukrainian Context). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(3), Article 5. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2516>
- Shepetyak, O. M. (2014). *German-speaking Catholic thought of the second half of the 20th century*. Ukrainian Association of Religious Scholars.

¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій № 8371 від 19.01.2023. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>

Synchak, B. (2024). Ban of the Ukrainian Orthodox Church-Moscow Patriarchate in Ukraine: Limitation of religious freedom or the fight against Russian Influence. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(4), Article 4. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2509>

Tóth, H. (2020). Dialogue as a strategy of struggle: Religious politics in East Germany, 1957–1968. *Contemporary European History*, 29(2), 171–186. <https://doi.org/10.1017/S0960777320000065>

Отримано редакцією журналу / Received: 01.12.24
Прорецензовано / Revised: 08.12.24
Схвалено до друку / Accepted: 23.12.24

Vitalii TURENKO, DSc (Philos.), Senior Researcher
ORCID ID: 0000-0003-0572-9119
e-mail: vitali_turenko@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Oleksander KOSTIUK, PhD (Philos.), Assoc. Prof., Doctoral Student
ORCID ID: 0000-0003-1907-6307
e-mail: sasha0079@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN POST-WAR RESOLUTION OF SECURITY ISSUES IN THE RELIGIOUS SPHERE: TASKS FOR UKRAINE

Background. *The relevance of this topic stems from the necessity to study international experience in post-war resolution of issues in the religious sphere, which is crucial for contemporary Ukraine amidst its war with Russia. The religious sphere often serves as either a source of stabilization or a factor of conflict. Therefore, integrating international approaches can contribute to ensuring religious security, restoring social peace, and fostering societal consolidation. The author emphasizes the importance of examining the role of the religious factor in rebuilding social structures, preventing radicalization, and integrating internally displaced persons into society.*

Methods. *The study employs comparative, logical, and hermeneutic methods. The comparative method facilitated an analysis of the experiences of Germany, Bosnia and Herzegovina, and other countries recovering from large-scale conflicts. The logical method enabled a structural analysis of the challenges related to religious security in Ukraine, while the hermeneutic method provided a deeper understanding of the interconnection between religious aspects and social realities.*

Results. *The study of international experience highlights that the key elements of successful post-war resolution include establishing legal mechanisms to guarantee religious freedom, creating institutions for interfaith dialogue, countering radicalization, and ensuring transparency in the activities of religious organizations. Germany's experience after World War II underscored the importance of a democratic model of religious governance, whereas the practices in Bosnia and Herzegovina emphasized the significance of international cooperation in resolving ethno-religious conflicts.*

Conclusions. *The integration of international experience must consider the specific features of the war in Ukraine and the role of religion as a component of national security. The proposed measures aim to ensure sustainable social peace based on mutual trust, cooperation, and a shared commitment to national recovery.*

Keywords: *post-war stabilization, religious security, international experience, interfaith dialogue, religious belief, hybrid war.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.